

Madrid Türkiye Büyükelçiliği'nden Uluslararası Sergiye Sansür

Geçtiğimiz yıl, Madrid Türkiye Büyükelçiliği, Türk Hava Yolları ve ARCOmadrid desteğiyle, İspanya'daki Matadero Madrid'de Manuela Villa küratörlüğünde hazırlanan *Here Together Now* başlıklı sergide bir sansür meydana geldi. Özetle, sergiye ait kitapçıkta sanatçılardan İz Öztat'ın "Zişan'ın Utopie Dosyası'ndan Bir Seçki (1917-1919)" adlı işlerine ait açıklama metni Madrid Türkiye Büyükelçiliği'nin talebiyle sansürlendi ve metinde yer alan "Ermeni Soykırımı" ve "1915" ifadeleri çıkartıldı.

Detaylarını aşağıda sanatçı İz Öztat ile yaptığımız söyleşide okuyacağınız bu sansür olayı bize Türkiye devletinin, destek verdiği projelerde sanatsal ifadeleri hangi mekanizmalarla engellediğinin ve işbirliği yaptığı kurumları nasıl sessizleştirdiğinin önemli veçhelerini sunuyor. Bunlardan ilki, devleti temsilen Büyükelçilik, devletin desteklediği yabancı sanat kurumu ve bu kurumun davet ettiği sanatçı arasında kurulan ilişkinin işleyişindeki sorunlar.

Türkiye'nin, ARCOmadrid 2013 Güncel Sanat Fuarı'nda odak ülke seçilmesiyle, bu katılımın küratörü Vasif Kortun ve yardımcı küratörü Lara Fresko fuara katılacak galeriler ile birlikte çalışmalar yürütmeye başlıyorlar. Türkiye'den sanatçıları davet etmek isteyen Madrid sanat kurumlarına Türkiye'yi ziyaretlerinde yol gösteriyor ve onları programlarının finansal desteği için -daha önce bu tür paralel programlara destek vereceklerini söyleyen- Büyükelçilik görevlisine yönlendiriyorlar. Siyah Bant'a aktarıldığı kadarıyla, Büyükelçilik, fuara paralel gerçekleşen bu sergiye hayli yüksek bir bütçe ile (250 bin Avro) destek vereceğini belirtiyor. İlginç olan ise Büyükelçiliğin karşılıklı görev ve sorumluluklarını belirleyen ve bu desteği taahhüt eden herhangi bir yazılı anlaşma yapmaması. Ayrıca projenin uygulanması sırasında Madrid'deki kurum ve Büyükelçilik arasında gerçekleşen iletişimde hiçbir yazılı belge (elektronik posta, faks, resmi dilekçe gibi) kullanılmıyor ve iletişim sözlü yollarla; telefonda gerçekleşiyor. Dolayısıyla, en başından beri, söz konusu desteğin hangi koşullar altında verileceğine dair devletin yarattığı ve koruduğu muğlaklık, projenin uygulayıcıları açısından tedirgin edici bir ortamın yaratılmasına sebep oluyor. Üstelik, bu muğlaklık nedeniyle herhangi bir ihtilaf doğması halinde Madrid'deki kurumu ve sanatçıların haklarını hukuki açıdan korumak ve devletin bu konudaki yükümlülüğünü kanıtlamak mümkün olamıyor. Son olarak, bu durum Büyükelçiliğe istediği değişiklik yapılmadığı takdirde kurumu taahhüt ettiği bütçeyi vermemekle tehdit etme imkanını veriyor.

Bu, yurtdışında Türkiye devletinden destek almış etkinliklerde devlet tarafından yapılan ilk sansür değil elbette. Bunların bir kısmından gayriresmi yollarla, bir kısmından ise basın aracılığıyla haberdar oluyoruz. En bilinen vakalardan biri 2007 yılında, İsviçre'de, Culturespaces Festivali'nde yaşanmıştı. Hüseyin Karabey'in Kültür ve Turizm Bakanlığı destekli *Gitmek* filmi, Tanıtma Genel Müdürlüğü yetkilisinin talebi üzerine "Türk kızının, Kürt gencine aşık olmayacağı" gerekçesiyle festival programından son anda çıkartılmıştı. Yetkili kişi, filmin festival programından çıkartılmaması halinde, Madrid'deki sergide olduğu gibi, festivale verdikleri 400.000 Avro'luk desteği geri çekmekle tehdit etmişti. Nihai olarak, bu katkı olmadan festivali

gerçekleştiremeyeceğini öne süren Festival Direktörü sansürü kabullenmiş ve filmi programdan çıkartmıştı. Fakat, buna tepki gösteren İsviçre'deki sinema salonları festivalden bağımsız olarak filmi göstereceklerini duyurmuşlardı. Bu örnekler devletin yurtdışında destek verdiği projelerde içerik denetimi yaptığını, keyfi gerekçelerle etkinliklere müdahale ettiğini ve işbirliği yaptığı kurumları ise tehdit gibi yöntemlerle sanatçının haklarını koruma konusunda etkisizleştirdiğini gösteriyor.

Devletin bu kadar muğlak bir zeminde hareket edebilmesine olanak sağlayan fonun işleyişine ve yapısal sorunlarına yakından bakmak gerekli. Devletin yurtdışındaki etkinliklere verdiği desteğin kaynağı 10.06.1985 tarih ve 3230 sayılı kanun uyarınca Türkiye'nin "tarihinin, dilinin, kültür ve sanatının, turistik değerleri ile doğal güzelliklerinin tanıtımına yönelik" etkinlikleri desteklemek amacıyla kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Fonu Kurulu'dur. Başbakanlık bünyesinde kurulan Kurul, Başbakan veya görevlendireceği bir Başbakan Yardımcısı veya Bakan başkanlığında; Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan birer müsteşar yardımcısı ile Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürü ve Televizyon Kurumu Genel Müdürünün katılımlarıyla toplam altı üyeden oluşur. Fon'un amacı Türkiye'yi "yurt içinde ve yurt dışında çeşitli yönleriyle tanıtmakla görevli kuruluşların kaynaklarının artırılması, Türk kültür varlığının yayılmasının sağlanması, milletlerarası kamuoyunun ülkemizin menfaatleri istikametinde yönlendirilmesi, kamu diplomasisi faaliyetlerinin desteklenmesi ve Devlet arşiv hizmetlerinin müessir hale getirilmesi" olarak belirtiliyor. Kurul, Başkan'ın çağrısıyla yılda dört defadan az olmayacak şekilde toplanıyor ve yapılan proje başvurularını değerlendiriyor. Projelerin seçiminde gözetilen tek kriter, projelerin yukarıda belirtilen amaçlara uygunluk taşıyıp taşımadığı. Kurul'da değerlendirilen projeler Başbakan'ın onayıyla yürürlüğe giriyor. Projelerin, fonun usul ve esaslarına uygun olup olmadığı Tanıtma Fonu Kurulu Temsilcilikleri tarafından denetleniyor. Bahsi geçen sergide Temsilcilik rolünü Madrid Türkiye Büyükelçiliği üstlenmiş ve bu çerçevede yönetmelikte belirtildiği üzere, projenin denetimini yapmak, proje sahipleriyle karşılıklı yetki ve sorumlulukları belirlemeye yönelik protokoller yapmak, uygun ödeme taleplerini gerçekleştirmek ve proje faaliyet raporunu Kurul'a ulaştırmakla görevlendirilmiş. Büyükelçiliğin herhangi bir yazılı belge olmadan yaptığı çalışma yönteminin yönetmelikte belirtilen çalışma usul ve esaslarına uymadığını belirtmekte fayda var.

Genel olarak, Tanıtma Fonu'nun bir kamu fonundan beklenen şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini karşılamadığı söylenebilir. Kurulun projeleri değerlendirmek için toplandığı tarihler belli olmadığı gibi, Kurulun kimlerden oluştuğu, yıllık bütçeleri, destek öncelikleri ve seçim kriterleri konusunda bilgiler paylaşılmıyor. Tanıtma Fonu'ndan destek alan kurumların destek miktarları ve projeleri resmi bir şekilde açıklanmıyor. Başka bir deyişle, fon kaynağının erişimi, dağıtımı ve denetimi konusunda şeffaflık mevcut değil. Fonun yapısal sorunları, devletin yaptığı sanatsal ifade hakkı ihlallerinin ortaya çıkarılmasını ve sorgulanmasını daha da güçleştiriyor.

Bu sergide gerçekleşen sansürün bize sunduğu diğer veçhe ise, devletin, geçmişte yaşanan -ve hala süregelen- tehcir, soykırım, faili meçhuller, köy

yakmalar, zorla kaybetmeler, tecavüz, işkence gibi ağır insan hakkı ihlallerinin inkarına dayalı hakim söylemini her yerde, tekrar ve tekrar kurmaya çalıştığı ve her fırsatta bu söylemi tehdit eden ifadeleri engellemeye yönelik girişimlerde bulunduğudır. Ermeni Soykırımı'nın 100. yılı olan 2015'e yaklaştığımız şu günlerde Türkiye Devleti'nin, bu ağır insan hakkı ihlalleriyle ilgili hesap vermesini talep etmek, bu talebi sürekli gündemde tutmak, devlet söyleminin toplumda kendini kurduğu yerlere işaret etmek ve devletin her kademesinde bu söyleme meydan okuyan ifadeleri engelleme girişimlerini ifşa etmek ayrı bir önem kazanıyor.

Sanatta gerçekleşen sansür vakalarını araştıran, raporlayan ve çeşitli mecralarda yerel ve uluslararası kamuoyuna duyuran Siyah Bant girişimi olarak, bu sansürün izini sürmek ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak istedik. Bu kapsamda, Bilgi Edinme Yasası aracılığıyla, projeye destek veren Madrid Türkiye Büyükelçiliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan, kitapçık metninde yapılan sansürün hangi yasaya veya yönetmeliğe dayandırılarak yapıldığını açıklamalarını talep ettik. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan gelen yanıtta ARCOmadrid Fuarı'nın atölye çalışmasında yer alacak sanatçıların belirlenmesi, atölye sırasında sanatçılar tarafından ortaya çıkarılan eserlerin muhteviyatı ve etkinliğe ilişkin olarak hazırlanan dokümantasyon gibi konuların bütününe Matadero Madrid ve Küratör Manuela Villa'nın sorumluluğunda olduğu belirtildi. Maalesef, birkaç kere girişimde bulunmamıza rağmen, küratör Manuela Villa'dan resmi bir yanıt alamadık. Nihai olarak, İz Öztat ile sansürün nasıl gerçekleştiğini ve sanatçı olarak bunu nasıl deneyimlediğini anlayabilmek amacıyla aşağıda okuyacağınız söyleşiyi gerçekleştirdik.

Sergiye nasıl dahil oldunuz?

Matadero Madrid'in küratörü Manuela Villa tarafından, İstanbul'da tanışmamızın ardından davet edildim. Matadero, 2013'te Türkiye'den galerilerin katıldığı bir bölümü olan ARCOmadrid Sanat Fuarı ile eşzamanlı gerçekleşecek *Here Together Now* adlı bir sergi projesi ve öncesinde bir misafir sanatçı programı planlıyordu. *Here Together Now*, kaynakların, birlikte yaşama ve çalışmaya odaklanarak değerlendirildiği bir süreçti. Cristina Anglada (yazar), Theo Firmo, Sibel Horada, HUSOS (mimari bir kolektif), Pedagogias Invisibles (sanat aracılığı kolektifi), Diego del Pozo Barrius, Dilek Winchester ve ben altı hafta biraradaydık. Bu süreç içerisinde, ortak kaygıları bulduk, kurumun izleyicileri ile ilişkimizi müzakere ettik, sergi ve çalışma mekanını tasarladık, işbirliği yaptık ve işlerimizi ürettik. Matadero Madrid ile kontrat imzaladığımda, projenin kısmen Madrid'deki Türkiye Büyükelçiliği ve Türk Havayolları tarafından desteklendiğini biliyordum.

Kurumla yaptığınız sözleşmenin kapsamına ve işinize müdahaleyi mümkün kılacak maddeler içerip içermediğine dair ne söyleyebilirsiniz?

Matadero Madrid ile oldukça detaylı bir sözleşme imzaladık. Kurumun sorumlulukları ve sanatçının üretime ve yeni işlerin müellifliğine dair sorumlulukları belirlenmişti. Fakat, sözleşmede hiçbir kısıtlama yoktu. Bir

sanatçının ifade özgürlüğüne sahip olduğunun ve kurumların işlerin içeriğine karışmamasının ayrıca sözleşmede belirtilmesi gerektiğini düşünmedim.

Kurum, projeye çok destek verdi. İşleri tartıştık, oluşturduğum sürece dahil olarak fikir alışverişinde bulundular ve işin üretim sürecinde de gerekli tüm aşamalarda yardımcı oldular.

Matadero Madrid için hazırladığınız işten bahsedebilir misiniz?

Here Together Now sergisi sırasında gösterdiğim iş, bastırılmış bir geçmiş çağırma yöntemleri hayal ettiğim, devam etmekte olan bir sürecin parçası. 2010'dan beri Zişan ile (1894-1970) zamana aykırı bir işbirliği içerisindeyim; Zişan, tarihi bir figür, mecrasında aktığım bir ruh ve bir öteki-ben. Marjinalize edilmiş bir Osmanlı kadınıyla anarşik bir soyağacı icat ederek, bastırılan geçmişi tanımayı ve gelecek için başka ihtimaller oluşturmayı deniyorum. Matadero Madrid'deki sergide, "Zişan'ın Utopie Dosyası'ndan Bir Seçki (1917-1919)"yi ürettim ve sergiledim. Yanı sıra "Ölüm Sonrası Üretim Serisi"nde Zişan'ın işlerini çıkış noktası olarak kullanıyorum ve geleceğe yönelen bir işbirliğine doğru yol alıyorum. Sergilenen iş, üç söyleşinin dahil olduğu bir yayın ile tamamlanıyordu ki bu da işi konumlandırarak etrafında bir söylem inşa ediyordu.

İşin hangi kısmı sansürlendi?

Sansürlenmiş bölüm, Zişan hakkında biyografik bilginin "bir parça"sıydı. Bu bilgi, Zişan'ın bütün hayatını etkilemenin ötesinde Zişan'ın bana musallat olmasının da temel nedenlerinden biri. İş hakkındaki yayında ve *Here Together Now* kitapçığındaki açıklayıcı metinde (Matadero Madrid tarafından hazırlanan kitapçık sergi katılımcılarının yazdıkları metinlerden ve sergilenen işlerin görsellerinden oluşuyordu) şu cümle vardı: '1894'te İstanbul'da doğan Zişan, 1915'te Ermeni soykırımından kaçarken Avrupa'da bir arayışa girişen, marjinal bir kadındır.' Türkiye Büyükelçiliği'ndeki görevliler, sergi yayınlarını önceden görmek istemişler ve inceledikten sonra "Ermeni Soykırımı" sözünün ve "1915" tarihinin kitapçıktan kaldırılmasını talep etmişler.

Sansür süreci nasıl yaşandı ve bu süreçte ne gibi zorluklarla yüzleştiniz?

Küratör Manuela Villa açılıştan birkaç gün evvel sergi mekanında benimle buluşmak istedi. Türkiye Büyükelçiliği'nden görevliler talep ettikleri değişiklikler yapılmazsa sergiden maddi desteklerini çekmekle tehdit etmişler. O anda bir karar vermek zorunda kaldım ve kitapçıktaki sansürü kabul ettim, fakat işin bir parçası olan yayında bu değişikliği yapmayı kabul etmedim. Sergi kitapçığı yeniden basıldı ve cümle şu şekilde değiştirildi: '1894'te doğan Zişan, Avrupa'da bir arayışa giren Ermeni asıllı marjinal bir kadındır.'

Daha önce de dediğim gibi, Matadero'daki misafirlik programı sırasında

katılımcıların diyalog içinde oluşturacakları süreç projenin en önemli yanıydı ve bu yüzden, tek başıma verdiğim bir kararla bütün projeyi riske atmak istemedim. Zaman kısıtlamaları yüzünden, ancak sergi açılışından sonra diğer sanatçılarla görüşebildim ve çalıştığımız ortamın güvencesizliğini tartıştık. Kurum, Büyükelçilikten sponsorluğu güvence altına alan yazılı belgelere sahip değildi. Herşey sözle iletilmişti ve yazılı belge yoktu. Özellikle de kararı hemen vermem gerektiği için bu talebe direnmem halinde bana destek verebilecek kişi ve gruplara ulaşma fırsatım olmadı.

Büyükelçiliğe sunulan kitapçık değiştirilmiş olsa da işle birlikte sunulan yayın değiştirilmedi. Küratör ve diğer sanatçılar, yayını değiştirmeme kararınızı nasıl karşıladı?

Sergi kitapçığı konusunda diretemedim çünkü bu, projeye dahil olan herkesi ilgilendiriyordu. Öte yandan, işimle ilgili konuda sorumluluğu üstlendim. Sergi açılmadan evvel Büyükelçilikten görevlilerin sergiyi gezeceği konusunda bilgi verildi ve herhangi bir müdahale söz konusu olursa işimi çekmeye hazırdım. Herkes kararımı destekledi.

Açılış gününde neler yaşandı?

Sonunda, Büyükelçilik görevlilerinden hiçbiri açılışa da sergiye de gelmedi. İşle ilgili herhangi bir yüzleşme olmadı. Neden böyle olduğuna dair birkaç şey aklıma geliyor. Belki, kendilerinde sergi kitapçığına karışma hakkını görmelerinin nedeni, Büyükelçiliğin logosunu taşıması idi ve benim yayınımda sadece Matadero Madrid'in logosu olduğundan bunu önemsemediler. Yaptıkları müdahalenin kamuya açılmasına yol açabilecek bir yüzleşmeyi gerçekleştirmemek, Büyükelçiliğin yararınaydı.

Siyah Bant olarak bu sansürleme girişiminin nasıl olduğunu anlamak için küratörden ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan bilgi talebinde bulduk. Bakanlığın bütün sorumluluğu reddetmesi ve sorumluluğu küratöre atması ve küratörün bütün fon desteğini kaybetme tehlikesi altında hareket etmesi, sizi bir sanatçı olarak nasıl bir konumda bırakıyor?

Sansürü kabul ettiğimden, yapabileceğim tek şey, olup bittikten sonra olayı kamuya açmaktı. Madrid'den geri döndüğümde beri Siyah Bant ile işbirliği yapıyorum. Büyükelçilikten resmi bir cevap almak birkaç ay sürdü ve nihai olarak verdikleri yanıtta bütün sorumluluğu reddettiler. Kurumun küratöründen bir yanıt aldıktan sonra olayı duyurmak istedik. Böyle bir yanıt alamadım ve Siyah Bant şu anda bu konu üzerinde çalışıyor.

Bunu bir tecrübe olarak görüyorum. Ülkenin sanat ve kültürünü tanıtmak için ayrılan devlet desteğinin sınırlarını görme ve test etme imkanım oldu. Bu desteği kabul etmeyi seçerseniz ve resmi politikalara meydan okursanız, sansür sistemi işlemeye başlıyor.

Gelecek sene, Ermeni Soykırımı'nın 100. yılı. Bu sene içerisinde soykırımla yüzleşmeye davet eden birçok sanatsal ve kültürel üretimin olacağını öngörebiliriz. Türkiye'nin güncel politik iklimi düşünülürse, sanatsal ifade özgürlüğü konusunda nasıl bir ortamla karşılaşacağımızı öngörüyorsunuz?

Geçtiğimiz dönemde, bir sonraki gün bile ne olacağını tahmin etmek imkansız. Umduğum, soykırımın devlet seviyesindeki reddinin bir son bulacağı. Eminim ki sanatçılar Ermeni Soykırımı'nı tanımanın ve reddiyle de yüzleşmenin yöntemlerini bulacaktır. Üretimi ve dağıtımını kısıtlayacak olan mekanizmaların nasıl işleyeceğini tahmin etmeye siz benden daha hazırlıklısınız diye düşünüyorum.

Türkiye devleti tarafından desteklenen kültürel etkinliklere katılan sanatçılar için tavsiyeleriniz ne olurdu?

Benim tecrübeme göre, sanatçılar ve sanat kurumları birlik içinde hareket etmelidir. Türkiye devletinden fon alındığında, dahil olan kurumlar ve sanatçıların, devletin içeriği denetlediğinin farkında olmaları gerekir. Devlet fonu dağıtan birçok kurum, verdikleri sözler konusunda yazılı belge sağlamıyorlar ve isteklerini yüzyüze ya da telefonla iletiyorlar. Her adımda yazılı belge talep etmek gerekiyor. Devlet fonu olan projelere katılmayı düşünen sanatçıların, sanat kurumlarının bütçe ve dağıtım konusunda daha şeffaf olmalarını talep etmeleri, devlet fonu söz verildiği gibi gelmezse ne yapacaklarına dair alternatif plan yaratarak hazırlıklı olmalarını sağlayacaktır.

Aynı sansür durumuyla şu an karşılaşıyordum, kararı tek başıma, hemen, izole bir şekilde vermek zorunda olduğumu düşünmezdim. Grubun geri kalanının fikrini alırdım ve kurumun da dahil olmasını isterdim.

Söyleşi: Pelin Başaran, Banu Karaca
www.siyahbant.org